

اقتصاد ایران حتی بدون ضربه تحریم‌های جدید آمریکا هم گرفتار رکود است

به قلم پاتریک کلاوسون (/fa/experts/patryk-klawson-0/)

۲۹ اکتبر ۲۰۱۸

همچنین دست‌یافتنی به

/ (English (/policy-analysis/irans-economy-stagnating-even-new-us-sanctions-hit

العربية (/ar/policy-analysis/alaqtsad-alayrany-fy-halt-rkwd-hty-qbl-alhaq-aldr-bh-mn-qbl-alqwb-alamrykyt/)

درباره نویسنده

پاتریک کلاوسون (/fa/experts/patryk-klawson-0/)

عضو ارشد و مدیرتحقیقات انستیتو واشنگتن برای سیاست خاور نزدیک

تحلیل کوتاه

چالش‌های اخیر اقتصاد ایران تاثیر تحریم‌های قریب‌الوقوع را بیشتر می‌کند و سیاست‌های بد مالی تهران هم اوضاع را بدتر خواهد کرد

هنوز پیامدهای تحریم‌های تازه آمریکا آشکار نشده است اما اقتصاد ایران در وضعیت بغرنجی به سر می‌برد. از بهار امسال اقتصاد ایران دچار رکود غیرمنتظره‌ای شده است و سیاست دولت وضعیت را بدتر کرده است. زندگی در ایران دشوارتر خواهد شد ولی پرسش اصلی این است که تا چه حد جمهوری اسلامی باور دارد که اقتصادش می‌تواند تا پایان دولت ترامپ این بحران را پشت سر بگذارد.

تورم اشتغال و سرمایه‌گذاری

آمار حکایت از وخیم‌تر شدن اوضاع دارد. مرکز پژوهش‌های مجلس تخمین زده است که تولید ناخالص داخلی ایران در سال مالی ایرانی جاری (۲۰۱۸-۲۰۱۹) ۸٪ درصد و در سال مالی بعد (۲۰۱۹-۲۰۲۰) به میزان ۲۵٪ درصد کاهش خواهد یافت. پیش‌بینی‌های صندوق بین‌المللی پول - به ویژه در مقایسه با تخمین که در ماه مارس ارائه داده بود که تولید ناخالص داخلی ایران سالانه ۴ درصد افزایش خواهد یافت - ناامیدکننده‌تر است. پیش‌بینی ماه اکتبرش حالا افتی ۱۵٪ درصدی را برای امسال و افتی ۳۶٪ درصدی را برای سال آینده پیش‌بینی می‌کند. تازه‌ترین گزارش صندوق بین‌المللی پول موسوم به «چشم‌انداز اقتصادی جهان» می‌گوید: «چشم‌انداز سال ۲۰۱۸-۲۰۱۹ برای ایران سقوط شدیدی را نشان می‌دهد که بیانگر تاثیر اعمال مجدد تحریم‌های آمریکاست.»

بر اساس دو شاخص قیمت برای مصرف‌کننده در ایران این تازه آغاز گرفتاری‌شان است. مرکز آمار ایران نشان داده است که میزان تورم در ماه سپتامبر ۵۳٪ درصد بوده است یعنی وقتی این را به شکل ماهیانه دربریاوریم ۸۸ درصد نرخ سالیانه می‌شود. همچنین آمار بانک مرکزی ایران نشان می‌دهد که تورم در آن ماه ۶۱٪ بوده است که می‌شود ۱۰۳ درصد نرخ سالانه. با این نرخ بالا ارزش ریال نسبت به دلار همچنان رو به سقوط خواهد رفت.

در اواخر سپتامبر فشار شدید به معامله‌گران باعث کاهش نرخ تبدیل ارز شد ولی این رقم از آن زمان در مرز ۱۴۰۰۰۰ ریال در برابر دلار آمریکا تثبیت شده است - و این نرخ سه برابر نرخ پیش از ۲۱ مارس یعنی سال نو ایرانی است. با دستگیری شمار زیادی از معامله‌گران و اعلام حکم اعدام برای دو نفر از تأمین‌کنندگان طلا و ارز این نرخ ارز تا مدتی احتمالاً می‌تواند ثابت بماند ولی اصول اقتصاد حکم می‌کند که این ثبات دوباره از میان خواهد رفت. تورم همیشه باعث بالا رفتن هزینه‌های داخلی می‌شود. از آنجا که مردم ایران تعامیل

دارند تا از نرخ دلار برای سنجش وضعیت اقتصاد استفاده کنند دولت به طور معمول بسیاری از منابع کمیاب را برای جلوگیری از سقوط ارزش ریال به هدر می‌دهد به جای این‌که آنها را صرف مشکلات دیگر کند

به عنوان نمونه نرخ اشتغال آن اندازه افزایش نیافته است که مشکل تورم را تخفیف دهد و وضع برای افراد تحصیل کرده از همه بدتر است بنا به برخی گزارش‌ها یک‌سوم مردان و نیمی از زنان زیر سی سال که مدرک دانشگاهی دارند بیکار هستند سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی گزارش کرده است که ۴۴ درصد از افراد بیکار در ایران مدرک دانشگاهی دارند علاوه بر این وزارت آموزش و پرورش گزارش کرده است که هر سال ۲۰ هزار نفر تحصیلات دکترا را آغاز می‌کنند ولی فقط برای ۴۰۰۰ تا ۵۰۰۰ نفر از آنها شغل وجود دارد بنا به گزارشی در *دنیای اقتصاد* یک نظرسنجی که اتاق بازرگانی صنایع معادن و کشاورزی تهران در نیمه ماه اکتبر انجام داده است به این نتیجه نه چندان غیرمنتظره رسیده است که ۷۶ درصد از پاسخ‌دهندگان «اعتقاد دارند که فعالیت‌های بخش خصوصی رو به افول است» و «وضع در آینده از این هم بدتر خواهد شد».

باید اذعان کرد که نشانه‌های مثبتی هم وجود دارد بازار بورس تهران از ابتدای سال جدید ایرانی تا نیمه اکتبر وضع‌اش ۹۰ درصد بهتر شده است - که نتیجه مستقیم بحران اعتماد به بانک‌ها و هراس از تورم بوده و هر دوی این‌ها منجر به سرازیر شدن پول به بورس شده است اما اگر به دلار بسنجیم تمام این‌ها هم وضعیت سقوط سریع بورس را تغییر نمی‌دهد علاوه بر این ایرانیان فقط در اقلامی سرمایه‌گذاری می‌کنند که تصور می‌رود قادر به حفظ ارزش خود هستند مثلا خودروهای پراید تولید داخل که به خاطر کیفیت بدشان مشهورند به رغم افزایش پنجاه درصدی قیمت‌شان فقط در ماه اوت ماه‌هاست که پیش‌فروش شده‌اند ولی بازار مسکن شاهد کاهش شدید در فعالیت‌های خرید و فروش بوده است مردم از تن دادن به معامله مسکن در این اوضاع نامطمئن هراس دارند به طور کلی صادرات افزایش یافته و واردات کاهش یافته است و این منجر به تقویت تولید ناخالص داخلی شده که سخت به آن نیاز است از ماه آوریل تا سپتامبر صادرات غیرنفتی بالغ بر ۱۳۰۷ میلیارد دلار شده است که بیش از صادرات ۱۱۰۱ میلیارد دلاری سال قبل است اما واردات که در سال قبل ۲۴۰۸ میلیارد دلار بوده است اکنون به ۲۲۰۲ میلیارد دلار رسیده است به عبارت دیگر تراز تجاری غیرنفتی ۵۰۲ میلیارد دلار بهبود یافته است در حالی که کسری آن فقط ۸۰۵ میلیارد دلار بوده است - صادرات ۷۰۲ میلیارد دلاری محصولات پتروشیمی کمابیش آن را جبران می‌کند و باعث کاهش فشارها روی ذخیره است این بهبود میزان تجارت کاهش تولید ناخالص داخلی را کمتر کرده است

تصمیم‌های بد

اگر شاخص‌های مثبت را کنار بگذاریم تصمیم‌های پرسیش‌برانگیز اقتصادی تهران در چشم‌انداز ناامیدکننده کلی سهم داشته است سایت فرارو گزارش کرده است که در یک جلسه دو ساعت و نیمه با رییس‌جمهور حسن روحانی در ۱۵ اکتبر بیش از سی اقتصاددانان سیاست‌های اقتصادی دولت انتقاد کرده و آن‌ها را راه‌حلی «با انگیزه‌های سیاسی» و «کوتاه‌مدت» قلمداد کرده‌اند و همزمان از شایستگی تیم اقتصادی او شکایت داشته‌اند علاوه بر این دولت به جای قدردانی از افزایش صادرات کشاورزی - محصوله‌های گوجه‌فرنگی ۱۴۵ درصد و سیب‌زمینی ۱۲ درصد افزایش داشته - همین صادرات را موجب افزایش قیمت محصولات غذایی دانسته است مثلا دولت با ناکامی تلاش کرده است صادرات گوجه‌فرنگی را که یکی از معدود روزه‌های امید کشاورزانی است که مدت‌ها گرفتاری داشته‌اند ممنوع کند

محصولات و منابع دیگر نیز زیر ذره‌بین اقتصاددانان قرار گرفته است مثلا قیمت بنزین از ماه می ۲۰۱۵ تعدیل نشده با این‌که ریال ۷۵ درصد ارزش‌اش را در بازار آزاد از دست داده است در ماه اوت امسال مصرف بنزین ۱۰۰ میلیون لیتر در روز بوده که تقریبا ۲۵ میلیون بالاتر از میزان سال گذشته بوده است ایرانیان ضرورتا بیشتر سفر نمی‌کنند بلکه این بنزین است که به شدت ارزان شده است بنزین با نرخ رسمی لیتری ۱۰۰۰۰ ریال (۲۴ سنت) است یا ۷ سنت بر اساس نرخ بازار آزاد - در مقایسه با قیمت ۱۰۲۰ دلاری آن در ترکیه و ۷۳ سنتی آن در افغانستان ۶۵ سنت در پاکستان و ۶۴ سنت در عراق روزانه حداقل ۲۰ میلیون لیتر بنزین به خارج از کشور قاچاق می‌شود و ایران باید همه این‌ها را دوباره به داخل کشور وارد کند چون پالایشگاه‌های ایران به‌زحمت می‌توانند آن‌قدر بنزین تولید کنند که تقاضای واقعی داخلی را تامین کند و نمی‌توانند تقاضای متورمی را که مسبب آن قاچاق بنزین است جواب دهند

علاوه بر این مسایل سیاست‌های جنجالی نرخ ارز دارایی‌های عمومی را به تحلیل برده و باعث ثروتمند شدن نخبگان فاسد شده است دلارهای عایدی از صادرات نفت تقریبا یکسره به نرخ رسمی پایین تبدیل می‌شوند و نتیجه‌اش این است که بنا به داده‌های بانک مرکزی درآمد نفتی دولت از ماه آوریل تا سپتامبر فقط ۸۲ درصد مبلغی است که در بودجه دولت آمده بوده است اگر این درآمدها به نرخ بازار آزاد تبدیل می‌شدند درآمد دولت به حداقل ۲۵۰ درصد بودجه می‌رسید که منجر به مازاد عظیمی می‌شد در همین حال بانک مرکزی در ۲۰ اکتبر اعلام کرد که ۹۰۵ میلیارد دلار را با نرخ رسمی ۴۲۰۰۰ ریال به ازای هر دلار برای «کالاهای ضروری» ارایه خواهد کرد جای تعجب نیست که شواهد فراوان افواهی نشان می‌دهد که بسیاری از این کالاها به قیمتی به فروش می‌روند که در سطح نرخ بازار آزاد ۱۴۰۰۰۰ ریالی هستند و در این میان واسطه‌ها ما به التفاوت عظیم آن را به جیب می‌زنند - که بالقوه ۳۰ میلیارد دلار است

ولی بدترین مجموعه سیاست‌ها همچنان به بخش پولی و بانکداری مربوط است. بانک مرکزی نقدینگی عظیمی را به اقتصاد سرازیر کرده است تا اواخر ماه اوت بدهی‌ها به بانک مرکزی تا ۳۵ درصد یا ۴۸۱ کادریلیون ریال افزایش یافت که به بانک‌ها اجازه می‌داد به شرکت‌های رو به ورشکستگی و دولت وام بدهند تا بتوانند به کارکنان‌شان حقوق بدهند و در نتیجه جلوی اعتراض‌ها را بگیرند. در عین حال کار زیادی برای رسیدگی به کم‌وکاستی‌های ساختاری بانک‌ها نکرده‌اند که از مسایل پولشویی که ناظران بین‌المللی کارگروه اقدام مالی شناسایی کرده‌اند فراتر است.

منصفانه بگویم بخشی از مشکل این است که دست روحانی را نیروهای قدرتمند به‌ویژه سپاه پاسداران انقلاب اسلامی بسته‌اند. گفته عیسی کلانتری رییس سازمان محیط زیست وزارت کشاورزی «زیر نفوذ نهادهای نظامی» است و در نتیجه خیلی اوقات سیاست‌هایی ناکارآمد اتخاذ می‌کنند. میل سپاه به سدسازی - که در سی سال اخیر ۶۰۰ سد ساخته است در مقایسه با ۱۴ سد در بیست سال آخر دوره شاه - یکی از ریشه‌های عمده مسایل زیست‌محیطی است چون آب به پروژه‌های ناکارآمد کشاورزی هدایت می‌شود. در پاسخ به این اتهامات سپاه شمار زیادی از کنشگران محیط زیست را بازداشت کرده است.

نشان دادن به ایران که نمی‌تواند دل به گذشت زمان ببندد

شاید جمهوری اسلامی باور دارد که با مقاومت در برابر فشار دور تازه تحریم‌های ایالات متحده می‌تواند این دوره را از سر بگذراند. با این فرض که این محدودیت‌ها با پایان یافتن دوره ریاست‌جمهوری ترامپ از میان خواهد رفت اما واشنگتن این تحریم‌های تازه بازگشته را تحت عنوان راهکارهای ضد تروریسم اعمال کرده است که احتمال باقی ماندن‌شان را به رغم دگرگونی‌های سیاسی در آمریکا بالاتر می‌برد.

یک گام کلیدی در این راستا مشخص کردن نهادهای متنوعی بود که در اجرای فرمان ۱۳۲۶۴ ریاست جمهوری در تاریخ ۱۶ اکتبر - تحت عنوان فهرست ویژه تروریست‌های مشخص جهانی (SDGT) - از لحاظ مالی هدف قرار گرفتند. افراد و نهادهایی که تروریست‌ها یا اعمال تروریستی را پشتیبانی می‌کنند این فهرست شامل بانک ملت یکی از بزرگترین بانک‌های دولتی ایران می‌شود که قبلاً نام‌اش در فعالیت‌های ضد گسترش سلاح‌های هسته‌ای مطرح شده بود ولی در جریان توافقات برجام نام‌اش از فهرست حذف شد. این دستور پای فعالان اقتصادی مهم متعددی را نیز به میان کشید که قبلاً هدف قرار نگرفته بودند. حتی در اوج تحریم‌های هسته‌ای بنیاد تعاون بسیج - که به تازگی تحریم شده است - و زیرشاخه آن بانک مهر اقتصاد و شرکت سرمایه‌گذاری مهر اقتصاد که به آن وابسته است در بسیاری از تجارت‌های مهم سهام دارند. بعضی از نهادهای تحریم‌شده ذیل این دستور وزارت خزانه‌داری نهادهایی هستند که تا به حال هرگز مشمول تحریم‌های آمریکا نشده بودند. از جمله بزرگترین کارخانه فولاد خاورمیانه یعنی شرکت فولاد مبارکه اصفهان شرکت تراکتورسازی ایران و شرکت توسعه معادن روی (زینک) ایران. وزارت خزانه‌داری به جای این‌که صبر کند و مانند گذشته این‌ها را یکی یکی تحریم کند این بار چندین شرکت را به نام ذکر کرده که حامی یکی از آن نهادهای تحریم‌شده در فهرست به‌روزشده هستند.

این نشان می‌دهد که دولت ترامپ در تحریم‌های اش بسیار فراگیر و سریع عمل خواهد کرد. بسیاری از نهادهای از پیش مشخص شده از تحریم‌های ثانویه معاف شده بودند ولی باز هم می‌شد از آن‌ها هم برای تروریسم و هم برای نگرانی از گسترش سلاح‌های هسته‌ای اسم آورد. اما دولت‌های قبلی تصمیم گرفته بودند که فقط برای مسایل هسته‌ای از آن‌ها اسم بیاورند تا در صورت تحقق توافق هسته‌ای گزینه معافیت از تحریم‌ها را در اختیار داشته باشند. رهیافت پایه تحریم‌های ۱۶ اکتبر تکرار آن نگرانی‌های هسته‌ای نیست بلکه می‌خواهد نشان بدهد که این نهادها پشتیبانی مادی برای تروریسم ارایه می‌کنند.

کشورهای اروپایی اختلافات بسیاری با دولت ترامپ بر سر منع گسترش سلاح‌های هسته‌ای ایران دارند ولی اگر تیم ترامپ بتواند استدلال قانع‌کننده‌ای ارایه کند که نهادهای تحریم‌شده را به تروریسم ربط بدهد می‌تواند همکاری‌های ضد تروریسم بیشتری با آن‌ها به دست بیاورد. هر چه نباشد ایران در پشتیبانی از تروریسم نه تنها در خاورمیانه بلکه در اروپا و فراتر از آن فعال است. در چشم آمریکایی‌ها و همچنین اروپایی‌ها مخالفت با پشتیبانی ایران از تروریسم کمتر جنجالی است تا تایید رهیافت ترامپ به منع گسترش سلاح‌های هسته‌ای. به میزانی که مقامات بتوانند حمایت گسترده در داخل و خارج برای تحریم‌های جدید بر پایه منطق ضد ترور ایجاد کنند تاکتیک‌های فشار می‌تواند پس از دوره ریاست‌جمهوری ترامپ هم به قوت خود باقی بماند. اگر تهران به این باور برسد که تحریم‌های تازه تا وقتی که توافق گسترده‌تری درباره مسایل هسته‌ای و غیرهسته‌ای به دست آید دوام خواهند آورد به احتمال زیاد بر این اطمینان خود باقی نخواهد ماند که می‌تواند با تحولاتی که با گذر زمان ایجاد می‌شود این تحریم‌ها را از سر بگذراند.

گام‌های بعدی

بسیاری استدلال می‌کنند که فشار تحریم‌ها را طبقه متوسط ایران بیشتر حس خواهند کرد تا برگزیدگان حاکم. اما شیوع و گسترده‌گی فسادهای تحریم‌گریز در ایران می‌تواند برای واشنگتن از یک مشکل به یک فرصت تبدیل شود. با توجه به خشم موجود در ایران نسبت به کسانی که سودهای کلانی از اختلاس‌های گسترده برده‌اند دولت آمریکا مجال فراوانی دارد که اطلاعاتی را درباره سبک زندگی

آقازاده‌ها -فرزندان حاکمان- پخش کند. لوکساگرام که یک اپ خصوصی شبکه‌سازی اجتماعی در ایران است خودش را این‌گونه معرفی می‌کند: «روشی جذاب و مفرح برای شما تا بتوانید لحظات لاکچری خود را با رفقای پولدارتان به اشتراک بگذارید» و این اپ صرفاً برای مشترکان است. ولی وبسایت «ریچ‌کیدز تهران» (بچه‌پولدارهای تهران) رایگان است. حتی محمود احمدی‌نژاد رئیس‌جمهور سابق هم پیشنهادی عالی را در این زمینه در این توییت ارایه کرده است: «آقای ترامپ اگر لیستی از بستگان مقام‌های حکومت ایران دارید که گرین کارت یا حساب بانکی در آمریکا دارند منتشر کنید.»

با وجود این که عده‌ای ممکن است بگویند دولت ترامپ اعتبار چندان‌ی در افکار عمومی ایران ندارد ولی باز هم می‌تواند با تکیه بر اطلاعات گسترده منابع ایرانی درباره فساد مشکل اعتبار را جبران کند. صدا و سیما رسمی که در تسلط تدریجاً خلی اوقات فسادهای مخالفان سیاسی را برجسته می‌کند ولی اطلاعات مربوط به خود تدریجاً مدفون می‌ماند. یکی از جاهای خوب برای کندوکاو حساب اینستاگرام مهدی صدرالساداتی است روحانی جوانی که ۲۵۵۰۰۰ دنبال‌کننده‌اش را با داستان‌هایی درباره سبک زندگی تجملاتی (لاکچری) روحانیون و آقازاده‌ها سرگرم می‌کند.

علاوه بر این روز ۱۸ جولای روزنامه اصلاح‌طلب *شرق* مقاله‌ای منتشر کرد که در آن نشان می‌داد چطور مؤسسه مالی ثامن الحجج ۳ میلیارد دلار پول را از دست داده است که متعلق به ۳ میلیون سپرده‌گذار بوده و عمدتاً صرف ارایه وام با بهره ۳ درصدی به مشتریان پارتی‌دار و پرداخت حقوق‌های نجومی به مسئولان و خانواده‌های آنها شده است. در پاسخ ابوالفضل میرعلی مدیر عامل موسسه اعلام کرد که از روزنامه شکایت می‌کند هرچند *شرق* همه این اطلاعات را از دادستانی کسب کرده که در دادگاه علنی ارایه شده است. اخیراً از میرعلی که یک بار برای ترساندن رییس بانک مرکزی اسلحه کشیده بود عکسی در کنار دادستان کل ایران منتشر شده است. در کنار فشارهای حاصل از تحریم‌های تازه این پرونده‌های داخلی مشهور می‌توانند منبع پرتی برای واشنگتن فراهم کنند که از آن بهره بگیرد و به ایرانیان نشان بدهد که رهبران‌شان تا چه اندازه آینده اقتصادی‌شان را به خطر می‌اندازند.

*پاتریک کلاوسون پژوهشگر ارشد مورنینگ استار و مدیر پژوهش‌های انستیتو واشنگتن است. ❖

RECOMMENDED

BRIEF ANALYSIS

Iran Takes Next Steps on Rocket Technology

فوریه ۲۰۲۲ | ۱۱

Farzin Nadimi

(/policy-analysis/iran-takes-next-steps-rocket-technology)

BRIEF ANALYSIS

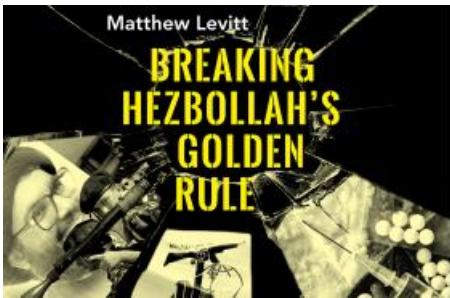
Saudi Arabia Adjusts Its History, Diminishing the Role of Wahhabism

فوریه ۲۰۲۲

Simon Henderson

[\(/policy-analysis/saudi-arabia-adjusts-its-history-diminishing-role-wahhabism\)](#)

ARTICLES & TESTIMONY

Podcast: Breaking Hezbollah's Golden Rule

فوریه ۲۰۲۲

Matthew Levitt

[\(/policy-analysis/podcast-breaking-hezbollahs-golden-rule\)](#)

TOPICS

[\(fa/policy-analysis/dmkrazy-w-aslah/\)](#) دمکراسی و اصلاح

[\(fa/policy-analysis/rb-w-aslam-syasy/\)](#) عرب و اسلام سیاسی

[\(fa/policy-analysis/trwrysm/\)](#) تروریسم

[\(fa/policy-analysis/anrzh-y-w-aqtsad/\)](#) انرژی و اقتصاد

REGIONS & COUNTRIES

[\(fa/policy-analysis/ayran/\)](#) ایران